

УДК 32(091)(470+571)»19/20»

Шип Н.А.,

*професор, д.і.н., професор кафедри філософії, соціології та політології
Київського національного торговельно-економічного університету, nadia.shyp@gmail.com*

Україна, м. Київ

ВІД СЛОВ'ЯНОФІЛЬСТВА ДО ЄВРАЗІЙСТВА: ЕВОЛЮЦІЯ ІСТОРІОСОФСЬКОЇ ДУМКИ РОСІЙСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ (XIX–XX СТОЛІТТЯ)

На основі потужного історіографічного матеріалу проаналізовано історичні передумови та ідейно-теоретичні засади слов'янофільства, його поступову трансформацію до панславізму. Із застосуванням загальнофілософських принципів і методів пізнання прослідковано його еволюцію до євразійства; засвідчено наявність елементів слов'янофільської ідеології в сучасній геополітичній стратегії Російської Федерації; визначено напрями подальшого наукового дослідження цього феномену та його зв'язок із сучасністю.

Ключові слова: Азія, Європа, Росія, слов'янофільство, євразійство, культура, національна ідентичність, слов'янська взаємність, цивілізація.

Постановка проблеми. В Україні спостерігається тенденція імітації Заходу, що базується на нав'язуваних уявленнях про ліберальний капіталізм, сподіваннях на допомогу західних «учителів» та віру в настання «кінця історії». А між тим, у кожного народу є своє неповторне обличчя. Навіть православні слов'янські народи, близькі між собою та єдині у головному, в чомусь різняться. Логічно постає питання про національно-культурну ідентичність, що впливає на політичне життя будь-якої країни. Обґрунтуванням даної тези є теперішні культурні та політичні відносини між двома близькими східно-слов'янськими народами – російським і українським, доведені до збройного протистояння. Виявляється, що для цього були історичні передумови, які на теоретичному рівні спливали приблизно в середині XIX ст., хоч коріння набагато глибші. Тогочасні інтелектуали, переважно з дворянського середовища, намагались визначити вектори культурно-національного розвитку Росії, що зрештою справило вплив на політичну орієнтацію самодержавного уряду. Вони отримали найменування «слов'янофіли» і «західники». Дана публікація є своєрідним прологом монографії про слов'янофільство, актуальність якої обумовлена прогалинами в українському наративі щодо висвітлення узагальнених та й окремих питань слов'янофільської проблематики. Занурення у минуле, розуміння сучасного та погляд у майбутнє складає матрицю архітектоніки історичного процесу. У даному випадку дослідження спрямоване на з'ясування суті слов'янофільського вчення та його вплив на ідейні постулати сучасних російських євразійців, які методом модифікацій вибудовують схеми взаємовідносин східно-слов'янських етносів (росіян, українців і білорусів) з далекою перспективою відновлення союзу колишніх радянських республік. Таким чином, ретроспективний аналіз теоретичних витоків слов'янофільства набуває актуальності не лише з наукової точки зору, а й політичної і практичної.

Ступінь наукової розробки. Слов'янофільство як один із напрямів релігійно-філософської та суспільно-політичної думки в Росії середини 40-х – середини 70-х років XIX століття привертало увагу науковців і публіцистів від початку оприлюднення творів його засновни-

ків (1861 р.), що засвідчували своєрідність поглядів незначної кількості дворянської та тогочасної ліберально-буржуазної інтелігенції. Проблема дотепер залишається актуальною з огляду живучості слов'янофільства і намаганням його переосмислити та осучаснити. Зупинимось на знакових публікаціях, які засвідчують суперечливість самого об'єкту дослідження, а також методологічних підходів та суспільно-політичних уподобань авторів. Заслужують на увагу міркування Ф. Степуна про минуле і майбутнє слов'янофільства. Він поставив перед собою завдання: у зв'язку з відродженням інтересу до цього вчення, дослідити, чи воно стане пануючою самосвідомістю початку XX ст. чи залишиться світосприйняттям певного кола мислителів. Отже, автор помітив певну втрату зацікавлення слов'янофільством у 80–90-х роках XIX ст. і що воно не мало масового поширення [1, с.122]. Нам імпонують його подальші логічні висновки, які знайдуть відображення в даному дискурсі. Головне, що підкресливали дослідники дореволюційної доби у поглядах засновників слов'янофільства, це співвіднесення із західноєвропейською думкою і вплив на подальший розвиток філософії. Такі оцінки давали представники суспільних верств, що спирались на релігійну філософію, шукаючи в ній обґрунтування своїх позицій [2, с.29].

Після революційних потрясень в Росії у 1917 р. слов'янофільська риторика змінилась на євразійську. У 1921 р. П. Савицький вперше концентровано виклав суть ідеології євразійства і запровадив термін «Євразія» «як центральну духовну і геополітичну категорію» [3, с.454]. Його наукові праці публікувались у Берліні, Софії, Парижі, Празі. Поступово за радянської доби слов'янофільська проблематика відсунулась на другий план, а якщо й висвітлювалась, то, звісно, у контексті марксистської парадигми історичного розвитку. Наприклад, у 60-х роках XX ст. вважалося, що діяльність ранніх слов'янофілів припадає на період інтенсивного розкладу феодально-кріпосницької системи; поміщики і дворяни, які є носіями слов'янофільських ідей, не могли представляти прогресивні кола тогочасного суспільства, отже слов'янофільська ідеологія реакційна і консервативна. Одні дослідники іменували слов'янофілів виразни-

ками інтересів «передових барщинних поміщиків 40–50-х років», другі ототожнювали їхні погляди з поміщиками-кріпосниками, носіями ідеології офіційної народності, треті – що вони відбивали інтереси ліберальної буржуазії [4, с.11]. Звертаємо увагу на дослідження М. Цимбаєва з історії російської суспільно-політичної думки XIX ст. Автор застерігає від ототожнення істинного слов'янофільства як форми національного самопізнання, національної свідомості, від слов'янофільства, до якого долучились носії т. зв. квасного патріотизму, погляди яких О.М. Пипін прирівняв до націоналізму й обскурантизму [5, с.40]. Дана сентенція враховуватиметься у дослідженні еволюції суспільно-політичних та історичних поглядів російської інтелігенції від слов'янофільства до євразійства.

У новітніх історіософських конструкціях російських учених педалюється євразійська ідея на кшталт П. Савицького. Очільник інформаційно-видавничого напрямку Київського дворянського зібрання В. Матвеев генерує оновлену «панславістську» ідею об'єднання слов'янських народів [6, с.209–215].

Вищезазначений науковий доробок дослідників слов'янофільства – євразійства засвідчує складність цієї проблеми, неоднозначність інтерпретацій. У ньому не простежується комплексного бачення наступності в часовому вимірі культурно-історичних векторів розвитку Росії.

Мета дослідження – виявити діалектичний зв'язок слов'янофільства з тогочасними геополітичними процесами, зокрема дилемою «Схід-Захід», «Росія і Європа», яка у новітній час російської історії набула євразійського змісту.

Виклад основного матеріалу. Слов'янофільство є узагальненим історико-філософським поняттям, який одночасно тлумачиться як сукупність різних ідей і прагнень та як нова літературна течія і потужний струмінь суспільно-політичної, філософської і теологічної думки в Росії. Таке визначення воно отримало на початку 40-х років XIX ст. та до середини 70-х років частково видозмінювалось в залежності від суспільно-історичних обставин. Слов'янофільство не сформувалося в органічне вчення або струнку ідеологію, але мало своїх засновників (провідників), прихильників (одномудців) та послідовників. Їхні філософські, теологічні, політичні, культурологічні концепції сприймалися неоднозначно і викликали наукову полеміку, зокрема, щодо геополітичного вектору розвитку Росії та її майбутнього, чим і зумовлене їхнє розмежування із західниками. Російська інтелігенція захопилася ідеєю пошуку своєї національної ідентичності. У глибинному процесі самопізнання й окреслення історичної місії росіян вона розділилась на західників і слов'янофілів. Ідеологічною суттю останніх стала боротьба проти чужоземних запозичень, що, на думку вчених, сприяло «виникненню націоналізму серед слов'ян взагалі» [7, с.84–85].

Слов'янофільство з'явилося спочатку як протилежність європеїзму, адже у перші десятиліття XIX ст. західні впливи поширювались через сприйняття російською інтелігенцією німецької філософії та безпосередні контакти із західною культурою, способом життя тощо. Освічене дворянство любило подорожувати Євро-

пою, особливо «навідувались» до Парижу. Можливість ознайомлення з іншою культурою та державним устроєм формувала російського європеїця, якого приваблювали ідеї особистісного начала, правосвідомості, буржуазний тип відносин, що спонукало їх пропагувати європейську орієнтацію Росії. Подібний «європеїзм», порівняно із «західництвом» як «ідеологією» і «світоглядом», радше є «умонастроєм». Становлення культурологічного визначення «росіянин-європеєць» відбувалось у першій третині XIX ст. не як феномена, а як діалектичного процесу [8, с.15]. «Російський європеїзм» виявлявся у культурних, наукових, побутових контактах представників різних світоглядних позицій: Російського Біблійного товариства, масонських лож, літературних гуртків. Широкий спектр спілкування з європейцями не завжди означав однакове сприйняття їхніх ідей та цінностей. На прикладі родини Тургенєвих російська філологиня О.І. Анненкова розкриває засади формування російського європеїця. Троє синів І.П. Тургенєва (1752–1808), очільника Московського університету (1797–1803) – Олександр, Микола і Сергій – отримали блискучу освіту за кордоном, але батьківський дім відіграв важливу роль у їхньому інтелектуальному і духовному становленні як і все тодішнє російське суспільне життя. «Германізм» юності не завадив у подальшому служити Росії, а геттингенська закваска утримала від слов'янофільських настроїв»; втім М. Тургенєв дистанціював від Росії, не вважаючи її європейською державою, – зазначає О.І. Анненкова [8, с.21,45]. Або ж, коли О. Тургенєв прочитав «Обозрение русской словесности 1829 года» І.В. Киреевського, порадив йому (через російського поета, літературного критика, історика і публіциста П.А. Вяземського) поїхати в Європу «дозрівати» [8, с.27]. Але парадокс: І.В. Киреевський став не західником, а слов'янофілом, тобто формування його особистості не передбачало набуття європейськості. Авторка констатує, що культурний європеїзм, який об'єднував носіїв різних ідеологічних симпатій, поступово згасав. Характерно те, що, оцінюючи здобутки західноєвропейської культури, російське дворянство в більшості своїй критикувало російську дійсність не як опозиція, а як невдоволена частина суспільства, яка прагнула перетворень. Російські європеїці не виключали можливості культурної і релігійної єдності Росії та Західної Європи. Таким чином, до 40-х років відбувається ідеологізація суспільних настроїв у середовищі небайдужої інтелігенції. Саме тоді почала змінюватись ідейна суть російського європеїзму і формуватись ідеологія західництва та слов'янофільства, що означало усвідомлення відношення «Росія – Захід» не лише як культурної, а і як етнічної та релігійної проблеми.

Подібним чином характеризує слов'янофільство П. Савицький (1895, Чернігів – 1968, Прага; географ, економіст, геополітик, культуролог, філософ, поет, один з перших діячів євразійства), розширюючи його джерелознавчі горизонти, що надає загальному наративу більшої аргументованості. Автор намагається виділити раціональне зерно у слов'янофільстві, звільнивши його від другорядного. В елітних шарах російського суспільства від петровських перетворень поширювалась європейська позитивно-політична ідея імперії та імперіалізму з праг-

ненням до збільшення території та зміцнення держави. Відтак боротьба зі Сходом (у релігійному плані – з Ісламом) замінилась рухом до Європи. Внаслідок цього розмилась т.зв. межа між Сходом і Заходом, відсунувшись до кордонів Монгольської імперії, – зазначає П. Савицький. Такий поворот у культурно-релігійному плані потяг за собою зміни в геополітичній площині та політиці Росії, що виявилось у її зацікавленості Османською імперією, яка переживала складні часи у зв'язку з релігійним занепадом [3, с.37]. Відбулось, так би мовити, врівноваження між наступом Європи на Росію, з боку якої спостерігалась тенденція європеїзації. Отже, не випадково на такому історичному тлі національна самосвідомість російської еліти зазнала впливу, що розділило її на прозахідників і просхідників (з наголосом на православ'ї та етнічній спорідненості слов'ян). Починалось із дискусій в освічених колах суспільства про Церкву, релігію та віру і лише в цьому контексті – про історичне покликання Росії [9, с.13]. Отже, стрижень філософії раннях слов'янофілів складало релігійне питання. Таким чином, світські мислителі почали займатись релігійною філософією. Слов'янофіли не утворювали чіткої структурної організації та не розробили цілісної концепції розв'язання дилеми «Схід-Захід», «Росія і Європа». Вони склали віртуальне коло однодумців, які розглядали питання взаємодії слов'ян у внутрішньому і зовнішньополітичному контекстах з певними відмінностями. Їх прийнято умовно диференціювати за ідейними поглядами і періодом активної діяльності: «старші» (або ранні) – І. Кирєєвський, О. Хом'яков, К. Аксаков, Ю. Самарін; «молодші» – І. Аксаков, Д. Валуєв, П. Кирєєвський та ін.; «офіційні» (праві) – М. Погодін, С. Шевицький; «почвенники» – Ап. Григор'єв, Ф. Достоевський, М. Страхов; «пізні» (тобто неослов'янофіли) – М. Данилевський, К. Леонт'єв та ін. [10, с.12]. Характеризуючи літературні течії в Росії 20–50-х років XIX ст., О.М. Пипін зауважував, що слов'янофіли ідентифікували православ'я і слов'янство. Вони вважали, що «слов'янське неправославне не є істинно слов'янське, що для майбутньої слов'янської єдності необхідно і приєднання слов'ян латинського та інших віросповідань до східного православ'я. Слов'яни католики, уніати, протестанти складають розкол тим скорботніший, що з помилкою теологічною він об'єднує помилку національну [11, с.280-281]. Як бачимо, у слов'янофілів присутня ідея релігійної виключності, гіперболізація особливості греко-слов'янського православного світу.

Зміст суспільно-політичної доктрини слов'янофілів корелювався відповідно до внутрішніх проблем Російської імперії та міжнародних, де були присутніми її державні інтереси. Рельєфно це відобразилось під час Східної (російсько-турецької) війни 1877–1878 років. Приміром, М. Страхов зазначав: у суспільстві поширюються думки про те, щоб Росія усунулась від східного (слов'янського) питання, звернувши увагу на внутрішні проблеми. Так ось внутрішня проблема Росії, – підкреслював він, – і є частиною слов'янського питання; якщо Росія впаде, то чеське, хорватське, сербське, болгарське та інші питання перетворяться на внутрішні справи Німеччини та Австро-Угорщини; а з грецького їм довелось би ще залучити для мирного розподілу Англію,

Францію та, можливо, Італію [12, с.279]. Тоді у слов'янофільській пресі, зокрема газеті «День», редагованій І. Аксаковим, артикулювалась думка про те, що слов'янські народи можуть звільнитись від матеріального і духовного гноблення та отримати можливість самостійного політичного буття під покровом могутнього Російського орла, в чому і полягає історична місія та обов'язок Росії [13, с.15]. Дана позиція одного з провідних ідеологів слов'янофільства І. Аксакова засвідчує еволюцію ідеї слов'янського єднання на засадах православ'я до поміркованого, а далі до воєнничого панславізму. Хоч в науковій літературі існують різні думки стосовно такої оцінки та й сам І. Аксаков пояснював, що в ідею слов'янського єднання не вкладав політичного змісту [14, с.28-29].

У 80–90-х роках XIX ст. слов'янофільські погляди поділяла невелика кількість інтелігенції: професори, чиновники, публіцисти, релігійні діячі, промисловці тощо. На межі XIX–XX ст. з'являється неославистська ідеологія (неослов'янофільство), представників якої характеризують як пізніх слов'янофілів. За ідейними уподобаннями вони тяжіли до консерваторів у поєднанні з елементами лібералізму: відданість монархії, принципам офіційної народності; визнання месіанської ролі Росії та слов'янства у світовій історії; разом з тим, виступали за певне обмеження самодержавної влади, розвиток місцевого самоврядування тощо [15, с.133]. Погляди пізніх слов'янофілів трансформувались під впливом історіософського твору М.Я. Данилевського «Россия и Европа». Він ніби підставляв ґрунт під слов'янофільську доктрину про цивілізаційну відмінність Сходу і Заходу. Вони утвердились у своїх поглядах на Європу, де панує прагматизм, утилітаризм, егоїзм. Власні візії на проблему Сходу, який слов'янофіли ототожнювали з православ'ям, оприлюднював у пресі професор слов'янознавства Петербурзького університету В.І. Ламанський. Він розвинув характеристику середнього світу, до якого зараховував Росію, слов'янські країни та Грецію – етнічно неоднорідні, але православного віросповідання. Це т.зв. греко-слов'янський світ, який, на його думку, має підтримати Росію в разі протистояння з Європою. Вчений також висунув ідею євразійства, в якому домінуючу роль надавав Росії [15, с.135-136; 16, с.V]. За логікою слов'янофілів, особлива місія Росії у всесвітній історії визначена Провидінням [17, с.43, 49].

Стає очевидним, що початок XX ст. виявився випробувальним для слов'янофільства. Намагання неослов'янофілів модернізувати його не дали очікуваних результатів. Рух історії виявив неспроможність пояснення внутрішнього і зовнішньополітичного світу на засадах слов'янофільства не лише раннього, а й пізнього. Критичну, цілком зважену, але емоційну оцінку йому надав Ф. Степпун у своїй статті «Прошлое и будущее славянофильства» (1913 р.). Автор називає слов'янофілів «статистами західного романтизму», які не поглибили вчення про позитивну всеєдність, критикували Захід, звеличували Росію «як єдину країну цілісного переживання і справжньої релігійної свободи, ...російський народ загримували у стилі пейзажних ідилій, одягнувши на нього курчаву перуку, нарум'янивши й припудривши її» [1, с.135]. Тут вони виявили вузькість і некон-

структивність думки. Отже, цей бік слов'янофільського вчення є необґрунтованим, довільним. Ф. Степун кваліфікує це психічним самопочуттям слов'янофілів, яке не перейшло у логічну самостійність їхньої творчості. Слов'янофіли мають відмовитись від самовдоволення з приводу виключності й оригінальності свого вчення. Наразі говорити про слов'янофільство як філософську школу зарано. Воно ще існує не як російська філософія, а як психологічна передумова, від якої можливо у майбутньому «створення національної російської філософії» [1, с.136].

У нових життєвих реаліях приблизно на початку 20-х років ХХ ст. актуалізується призабуте євразійство, адепти якого намагаються переосмислити російську історію на теоретико-методологічному рівні. У наукових дискусіях представників нового і старого світобачення з'явилися дослідження з історії утворення Російської імперії, її загибелі та заснування СРСР. В основу нової концепції російського історієписання покладено ідею розширення її територіально-географічних меж від кордонів Польщі до Великої китайської стіни, тобто визначення як серединного регіону старого материка. На основі історичної ретроспективи П. Савицький апологетично змальовує минуле Росії. Торкаючись пізнішого часу, він зазначає, що Євразія-Росія здійснює свою історичну місію, тобто керівну роль серед інших людських культур. Вона не покидає віри у те, що є «третім Римом», обґрунтовуючи це релігійно. Базуючись на історичних та географічних джерелах, дослідник вважає, що до євразійської культури ближчою є азіатська. П. Савицький пропонує «слідом за тактичним необхідним поворотом до Європи (Петром I – Н.Ш.) здійснити органічний поворот до Азії» [3, с.43]. Він визначає євразійство як систему історіософських поглядів, представники якого намагаються поряд з теоретичними конструкціями виробляти певну методологію дії, позбавлену визначення «правих» і «лівих» у розгляді політичних і соціальних проблем. Євразійці базують свої світоглядні конструкції на науковому сприйнятті реальної дійсності з урахуванням історичних традицій. Євразійство дотичне до слов'янофільства, проте не копіює його, а розвивається з урахуванням масштабних змін, що відбулись у світі й Росії зокрема, появи нових культурно-історичних і соціальних факторів. За оцінками П. Савицького, окремі положення слов'янофільського вчення віджили або втратили свій сенс як деякою мірою «домашнє» і провінційне [3, с.93,97].

Євразійська ідея в сучасному російському історико-філософському дискурсі озвучується, зокрема, О. Дугінін, який накреслює геополітичну модель переоблаштування українського простору, перебравши на себе місію вирішувати долю незалежної держави. Це не лише споріднює його зі слов'янофільством, неослов'янофільством, а є зразком метаімперського мислення [20].

Висновок. Слов'янофільство виникло як світоглядна протилежність європеїзму, а згодом західникам. Як синтезований вияв історіософської думки російської інтелігенції воно викликало науковий і суспільний інтерес у сучасників, який перманентно згасав або посилювався залежно від внутрішніх і зовнішньополітичних обставин, що складались в Росії і світі. Незважаючи на варіа-

тивність, а іноді протилежність в оцінках слов'янофільства різними дослідниками, незаперечним залишається визнання його історичної обумовленості та поступової трансформації до євразійства. Докладний фаховий огляд публікацій про слов'янофільське вчення зроблений З. Каменським. Автор констатує його високу оцінку в літературі як важливого етапу розвитку російської філософської думки [2, с.19-32]. Натомість А. Валіцький характеризує слов'янофільське вчення як консервативну утопію [18]. Різної в оцінках слов'янофілів можна пояснити кількома обставинами: неповнота джерельного матеріалу, ідейно-політичні уподобання авторів, відмінні методологічні засади дослідження. Слов'янофільство не набуло статусу ідеології, скоріше воно виявлялось як дискусійний клуб інтелігенції і не тільки в суперечках із західниками, а й всередині свого товариства. Слов'янофільські ідеї не стали світоглядом російського суспільства, а лише його інтелектуальних шарів. Еволюція слов'янофільства у бік панславизму простежується на прикладі публіцистичної діяльності І. Аксакова. На початку ХХ ст. неослов'янисті намагались поєднати монархічні та ліберальні ідеї в умовах кризової ситуації в Росії та ускладнення стосунків на міжнародній арені [19]. Євразійська ідея набула поширення з 20-х років ХХ ст. за активної діяльності П. Савицького і з перервами давалася взнаки, доки почала реанімуватись в сучасному історико-філософському дискурсі російської інтелектуальної еліти.

Ідеї слов'янофілів багато в чому застаріли, відкидались ще свого часу, але з точки зору розвитку історіософії є вагомим надбанням, яке потребує сучасного осмислення не в сенсі реабілітації чи апологетики, а як вивчення конкретно-історичного етапу розвитку ідеї слов'янського єднання. Це потребує великих зусиль усієї соціогуманітарної спільноти, аби створити синтетичну працю за всіма параметрами цього багатогранного духовно-культурного феномену.

Література

1. Степун Ф. Прошлое и будущее славянофильства // Северный записки. Литературно-политический ежемесячник, 1913, ноябрь. С.121-137.
2. Каменский З.А. Философия славянофилов. Иван Куреевский. Алексей Хомяков. СПб. 2003. 533 с.
3. Савицкий П. Континент Евразия. М.: Аграф, 1997. 464 с.
4. Рябков И.А. Борьба Белинского против философского идеализма славянофилов. Минск; Министерство высшего, среднего специального и профессионального образования БССР, 1962. 43 с.
5. Цимбаев Н.И. Славянофильство: Из истории русской общественно-политической мысли XIX века. М.: Изд-во Московского ун-та, 1986. 710 с.
6. Матвеев В.И. К вопросу об этнорелигиозной соборности славянского мира: модели и пути интеграции // Православ'я – цивілізаційний трижурень слов'янського світу. Зб. наук. праць. К.: Фенікс, 2011. 288 с.
7. Гунчак П.П. Панславизм чи панросіянізм // Російський імперіалізм / Упоряд. П.П. Гунчак. Пер. з англ. П.В. Цимбал. К.: Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С.82-101.
8. Анненкова Е.И. Гоголь и русское общество. СПб.:ООО «Изд-во Росток», 2012. 752 с.

9. Каплин А.Д. Славянофильская идея исторического развития России. Дис...д-ра ист. наук, спец. 07.00.02 – всемирная история. Харьков, 2004. 439 с.

10. Гедін С. Зародження слов'янофільства в Російській імперії та його вплив на українську історичну та суспільно-політичну думку середини ХІХ століття // Тілея: Наук, вісн. 2016. Вип. 113. С.15-19.

11. Пыпин А.Н. Характеристики литературных мнений от двадцатых до пятидесятих годов. Исторические очерки. Спб., 1873.

12. Страхов Н. Борьба с Западом в нашей литературе. Кн.ІІІ. Спб., 1896. 384 с.

13. «День». 1861. № 1. 1-16 с.

14. Шип Н. Практичне слов'янофільство Івана Сергійовича Аксакова // Вісник Національного торговельно-економічного університету. 2018. № 1(117). С.15-33.

15. Хевролина В.М. Власть и общество. Борьба в России по вопросам внешней политики. 1878–1894. М.: Институт российской истории РАН, 1999. 315 с.

16. Ламанский В.И. Три мира Азийско-Европейского материка. Посмертное (второе) издание учеников автора, с портретом его. Под. ред. и с предисл. Т.М. Князева. Пг.: Тип. Шп-ва А.С. Суворина-«Новое время», 1916. 152 с.

17. Песков А.М. «Русская идея» и «Русская душа»: Очерки русской историософии. М.: ОГИ, 2007. 104 с.

18. Валицкий А. В полони консервативної утопії: Структура і видозміни російського слов'янофільства / Перекл. з польськ. В. Моренець. К., 1998. 710 с.

19. Шип Н. Слов'янофільський проєкт розв'язання «польського питання» в Російській імперії (початок ХХ ст.) // Рукописна та книжкова спадщина України. К.: Вид-во НБУВ, 2018. Вип. 22. С.331-357.

20. Дугин А. Проєкт «Євразія». М., 2004. 512 с.

References

1. Steppun F. Proshloe i budushie slavyanofilstva // Severnyya zapiski. Literaturno-politicheskij ezheimesyachnik, 1913, noyabr. S.121-137.

2. Kamenskij Z.A. Filosofiya slavyanofilov. Ivan Kireevskij. Aleksej Nomyakov. Spb. 2003. 533 s.

3. Savickij P. Kontinent Evraziya. M.: Agraf, 1997. 464 s.

4. Ryabkov I.A. Borba Belinskogo protiv filosofskogo idealizma slavyanofilov. Minsk: Ministerstvo vysshego, srednego specialnogo i professionalnogo obrazovaniya BSSR, 1962. 43 s.

5. Cimbaev N.I. Slavyanofilstvo: Iz istorii russkoj obshchestvenno-politicheskoy mysli XIX veka. M.: Izd-vo Moskovskogo un-ta, 1986. 710 s.

6. Matveev V.I. K voprosu ob etnoreligioznoj sobornosti slavyanskogo mira: modeli i puti integracii // Pravoslav'ya – civilizacijnij strizhen slov'yanskogo svitu. Zb. nauk, prac. K.: Feniks, 2011. 288 s.

7. Gunchak T. Panslavizm chi panrosiyanizm // Rossijskij imperializm / Uporyad. T. Gunchak, Per. z angl. T.V. Cimbaf. K.: Vidavn. dim «Kryevo-Mogilyanska akademiya», 2010. S. 82-101.

8. Annenkova E.I. Gogol i russkoe obshество. Spb.: OOO «Izd-vo Rostok», 2012. 752 s.

9. Kaplin A.D. Slavyanofil'skaya ideya istoricheskogo razvitiya Rossii. Dis. ...d-ra ist. nauk, spec. 07.00.02 – vseimnaya istoriya. Har'kov. 2004. 439 s.

10. Gedın S. Zrodzhennya slov'yanofilstva v Rossijskij imperiji ta jogo vpliv na ukrayinsku istorichnu ta suspilno-politichnu dumku seredini XIX stolittya // Gileya: Nauk, visn. 2016. Vip. 113. S. 15-19.

11. Pypin A.N. Harakteristiki literaturnyh mnenij ot dvadcatyih do pyatidesyatyih godov. Istoricheskie ocherki. Spb., 1873.

12. Strahov N. Borba s Zapadom v nashej literature. Kn.III. Spb., 1896. 384 s.

13. «Den». 1861. № 1. 1-16 s.

14. Ship N. Praktichne slov'yanofilstvo Ivana Sergijovicha Aksakova // Visnik Nacionalnogo torgovelnno-ekonomichnogo universitetu. 2018. № 1(117). S.15-33.

15. Hevroлина V.M. Vlast i obshество. Borba v Rossii po voprosam vneshinej politiki. 1878–1894. M.: Institut rossijskoj istorii RAN, 1999. 315 s.

16. Lamanskij V.I. Tri mira Azijsko-Evropskogo materika. Posmertnoe (vtoroe) izdanie uchenikov avtora, s portretom ego. Pod. red. i s predisl. G.M. Knyazeva. Pg.: Tip. T-va A.S. Suvorina-«Novoe vremya», 1916. 152 s.

17. Peskov A.M. «Russkaya ideya» i «Russkaya duha»: Ocherki russkoj istoriosofii. M.: OGI, 2007. 104 s.

18. Valickij A. V poloni konservativnoyi utopiji: Struktura i vidozmini rossijskogo slov'yanofilstva / Perekl. z polsk. V. Morenec. K., 1998. 710 s.

19. Ship N. Slov'yanofil'skij proekt rozv'yazannya «polskogo pitan'nya» v Rossijskij imperiji (pochatok XX st.) // Rukopisna ta knizhkovna spadshina Ukrayini. K.: Vid-vo NBUV, 2018. Vip. 22. S.331-357.

20. Dugin A. Proekt «Evraziya». M., 2004. 512 s.

Shyp N.A.,

Professor, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science of Kyiv National University of Trade and Economics, nadia.shyp@gmail.com

Ukraine, Kyiv

FROM SLAVOPHILISM TO EURASIANISM: THE EVOLUTION OF THE HISTORIOGRAPHIC THOUGHTS OF RUSSIAN INTELLIGENCE (XIX–XX CENTURIES)

The generalized definition of Slavophilism is perceived as a literary and religious-philosophical course of Russian socio-political thought and an integral organic part of the nineteenth-century culture. Slavophiles considered Orthodoxy as the foundation (basis) of the future of Russia, unlike the Westerners, who saw the way of its development in the orientation to Europe. They hyperbolized the identity of Russia, overestimated its role in world history.

Under the influence of socio-historical conditions, Slavophilism evolved towards Pan-Slavism / Pan-Russism, Neo-Slavism and, in the twentieth century, towards Eurasianism. In recent times, scientists are trying to resuscitate him, giving a modern sound in the Eurasian paradigm. The scientific community of sociohumanitarians faces the task of understanding this spiritual and cultural phenomenon on the basis of methodological pluralism, not for the purpose of justification, but for the study of the specific-historical stage of the development of the idea of Slavic unity.

Key words: Asia, Europe, Russia, Slavophilism, Eurasianism, culture, national identity, Slavic reciprocity, civilization.